Valki László

A szabad véleménynyilvánítás és a nemzetközi jogi kötelezettségek

Vihart kavart a hazai közéletben az az Országgyűlés által 2010. február 22-én, a testület utolsó ülésén elfogadott törvény, amely büntethetővé tette a holokauszt nyilvános tagadását. Ezzel az aktussal ugyan a Magyar Köztársaság csatlakozott azokhoz az európai országokhoz (Németország, Ausztria, Franciaország, Belgium, Luxemburg, Csehország, Románia), amelyek törvényei már több éve vagy évtizede büntetni rendelik a holokauszt tagadását, de itthon megint napirendre került az a kérdés, hogy mit érdemes és mit szabad tennie egy társadalomnak a gyűlöletbeszéd ellen.[1] A holokauszt-törvény sorsa ugyan e tanulmány elkészítésének időpontjában felettébb bizonytalan, hiszen hiányzik róla az államfő aláírása. Könnyen megjósolható azonban, hogy az Alkotmánybíróság (AB) előbb-utóbb napirendre tűzi az új norma vizsgálatát. Vagy azért, mert az államfő maga kéri az előzetes normakontrollt, vagy pedig – a törvény esetleges hatálybalépése esetén – mások fogják ezt indítványozni.

Az új törvény értelmében a Btk. „köznyugalom elleni bűncselekmények" törvényi tényállásait tartalmazó része a következő, 269/C. szakasszal egészülne ki: *„Aki nagy nyilvánosság előtt a holokauszt áldozatának méltóságát azáltal sérti, hogy a holokauszt tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*". Az Országgyűlésben vita folyt arról, hogy nevesítsék-e a törvényben a holokausztot, vagy egyformán tiltsák a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek által elkövetett népirtások és más emberiesség elleni bűntettek kétségbevonását. Több ellenzéki képviselő azon a véleményen volt, hogy népirtás és népirtás között nem lehet különbséget tenni, így az a személy is büntetendő, aki tagadja a sztálini Szovjetunióban végrehajtott tömeges gyilkosságok megtörténtét. A kormánypárti többség azonban úgy vélte, hogy a nácik által elkövetett iparszerű népirtás egyedülálló jelenség volt a 20. század történelmében, ezért nevesíteni kell azt. Így az Országgyűlés 197 igen, 1 nem szavazattal, 144 tartózkodás mellett az ilyen értelmű tilalom mellett foglalt állást.

Nem ez volt az első kísérlet a Btk. hasonló tartalmú kiegészítésére. Két korábbi törvénymódosítási javaslat után az Országgyűlés 2008-ban önálló képviselői indítványra megszavazta a „gyalázkodás" törvényi tényállásának a Btk.-ba való felvételét.[2] Ennek alapján büntetőjogilag felelősségre lehetett volna vonni azt, aki *„nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ*

[1] A gyűlöletbeszéd kérdéséről lásd Bárándy Gergely monográfiáját: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon.* Scolar Kiadó, Budapest, 2009.

[2] Az 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló, az Országgyűlés által 2008. február 18-án elfogadott törvény.

vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő". Ez a törvény tehát nem nevesítette volna a holokausztot, tilalma alapján mégis bíróság elé lehetett volna állítani az *Auschwitzlüge* elkövetőit is. A törvényt azonban az államelnök alkotmányellenesnek találta, és megküldte az AB-nak. Az utóbbi osztotta Sólyom véleményét, így az aláírás elmaradt, és a törvény nem lépett hatályba.[3] Az elnök és a testület elsősorban arra alapozta az álláspontját, hogy az idézett szakasz sértené az alkotmány szólásszabadságra vonatkozó rendelkezését.

Nem lenne különösképpen meglepő, ha a mostani törvénymódosítás is hasonló sorsra jutna. Nem csupán azért, mert a korábbi kísérletek eredménytelenek voltak, hanem azért is, mert az AB – amelynek az elnöke az első évtizedben éppen Sólyom László volt – a kezdettől fogva a szólásszabadság védelmének elsőbbségéből és e fogalom szinte parttalanul széles értelmezéséből indult ki. Ebbe pedig sohasem fért bele a holokauszttagadás tiltása.

A helyzet sajátossága az, hogy az *Auschwitzlüge* egyes esetekben már a hatályos Btk. alapján is büntethető lenne, mégpedig akkor, ha hangoztatója megvalósítaná a „közösség elleni izgatás" törvényi tényállását. A Btk. 269. §-ának értelmében ugyanis aki *„nagy nyilvánosság előtt (...) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő".* A náci korszakban végrehajtott népirtás megtörténtének kétségbe vonása – más antiszemita kijelentésekkel körítve – nyilvánvalóan alkalmas lehet az emberek egy meghatározott csoportja elleni gyűlölet szítására. Ha valaki a széles nyilvánosság előtt azt állítja, hogy a náci koncentrációs táborok nem léteztek, vagy csupán ártalmatlan munkatáborok voltak, és az erre vonatkozó bizonyítékokat világuralmi céljaik megvalósítása érdekében maguk a „cionisták" állították elő, akkor egyértelműen gyűlöletet keltenek mindazok körében, aki ezeket az állításokat hallják vagy olvassák.[4]

A 269. §-ban megfogalmazott tényállás azért lenne alkalmazható a holokauszttagadás esetére is, mert ez a Btk.-szakasz semmilyen megszorítást sem tartalmaz. Nem sorolja fel tehát azokat a cselekményeket, amelyek megvalósítása már eléri a „gyűlöletre uszítás" szintjét, de máshogyan sem próbálja értelmezni ezt a fogalmat. Ez a jogalkotói technika nemcsak a 269. §-t jellemzi, hanem a Btk.-ban felsorolt többi tényállást is. A büntetőtörvény például mindössze annyi mond az emberölés tilalmáról, hogy *„aki mást megöl, bűntettet követ el, és öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő"*. A Btk. felsorolja ugyan az emberölés súlyosabban büntetendő, úgynevezett minősített eseteit, de nem határozza meg azt, hogy mit kell érteni a „mást

[3] 95/2008. (VII. 3.) AB határozat.

[4] Egyetlen példát említve, a hírhedt szélsőjobboldali honlapon 2009-ben a következő szöveg jelent meg: „Hiller haver bejelentette: eljött az ideje annak, hogy a holokauszt tagadóit börtönbe zárják idehaza is. Nos, miután a Hillerhez hasonlóan síkhülye Barack Obama is harcot hirdetett a 'holokauszttagadás' ellen, nem lehet kétségünk: a nyugati világ fölött uralkodó cionisták erőszakkal kívánnak leszámolni a gondolkodó és bátor emberekkel, vagyis azokkal, akiket nem sikerült elhülyíteniük, illetve teljes behódolásra kényszeríteniük" *kuruc.info*, 2009. április 24., letöltve: 2009. május 5.

megöl” vagy mondjuk a „nyereségvágy és más aljas indok” fogalma alatt. A Btk. továbbá enyhébb büntetést helyez kilátásba azoknak az elkövetőknek az esetében, aki „erős felindulásban” hajtották végre az emberölést, de hogy mi tekinthető annak, arról egy szót sem szól. Ilyenformán mindig a bíróságnak kell mérlegelnie a bűntett elkövetését kiváltó okokat és az elkövetés enyhítő vagy súlyosbító körülményeit, majd azok alapján kell ítéletet hoznia.

Az Alkotmánybíróság azonban eddigi tevékenysége során gyakorlatilag átírta a Btk. egyes rendelkezéseit és leszűkítette a jogértelmezés lehetőségeit. Először 1992-ban jelentette ki, hogy a büntetőtörvény rendelkezései nem állhatnak ellentétben az alkotmány alapvető emberi jogokról szóló normáival, különösen azokkal, amelyek a véleménynyilvánítás szabadságáról rendelkeznek.[5] Ebben a határozatban bukkant fel először, szinte mellékesen, az amerikai eredetű „nyilvánvaló és közvetlen veszély” *(clear and present danger)* fogalma, amelyről azonban az AB akkor még nem mondta meg, hogy pontosan mit is ért alatta. Utóbb ez a fogalom vált a 269. § értelmezésének legfontosabb elemévé.

Az AB későbbi, a szólásszabadságot és annak büntetőjogi korlátait tárgyaló határozatai ugyanis kimondták, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága csak rendkívüli esetekben korlátozható. Nem tekinthető rendkívüli esetnek, ha valaki nyilvánosan olyan kijelentéseket tesz, amelyek „mások érdekeit, szemléletét, érzékenységét sértik, vagy az egyes személyekre nézve bántóak, lealacsonyítóak”. A szólásszabadság korlátozását továbbá az AB szerint „nem alapozhatja meg a szélsőséges álláspont tartalma, hanem kizárólag annak közvetlen, belátható következménye”.

Gyalázkodó kifejezések használata, híresztelése vagy egy testmozdulat (karlendítés) – állapította meg egy 2008-ban született AB-határozat – „önmagában nem jár az erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével”. Ezek szerint a Kossuth téren vagy a médiában mindenki szabadon cigányozhat és zsidózhat, ha cselekménye közvetlenül nem vált ki erőszakot. Ilyen jogértelmezés alapján bizonyára a 2008-ban és 2009-ben elkövetett sorozatgyilkosság fényében sem lehetne büntetőjogi úton fellépni a cigányellenes, rasszista gyűlöletbeszéddel szemben, hiszen a gyilkosok egy teljes esztendőn át „járták a falvakat”, következésképpen tetteik elkövetésénél aligha cselekedtek hirtelen felindulásból.

Van tehát egy alkotmányunk, amely csupán egyetlen mondatot tartalmaz a véleménynyilvánítás szabadságáról („A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra…”).[6] Van egy büntető törvénykönyvünk, amely, mint láttuk, ugyancsak egyetlen mondatban tiltja a közösség elleni izgatást. Van továbbá egy alkotmánybíróságunk, amely állást foglalt abban a kérdésben, hogy ez a két mondat miként hozható összhangba egymással. Az AB állásfoglalásai ugyan elvben kizárólag az alkotmány – és nem politikai megfontolások – alapján készülhetnek, de az is nyilvánvaló, hogy a gyűlöletbeszédről hozott határozatainak politikai üzenete is van.

1992-ben, alig három esztendővel a rendszerváltás után talán még érthető volt, hogy az AB rendkívül liberális álláspontra helyezkedett és a szólásszabadság lehető legteljesebb védelme mellett foglalt állást. Akkori határozatukban az alkotmánybírák

[5] 30/1992. (V. 26.) AB határozat.
[6] 61. § (1) bekezdésének első fordulata.

bizakodva fogalmaztak: „Politikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csakis öntisztulással alakulhat ki. Aki tehát gyalázkodik, magát bélyegzi meg, s lesz a közvélemény szemében gyalázkodó. A gyalázkodásra bírálat kell, hogy feleljen." A jelek szerint azonban az öntisztulás nem következett be, a gyalázkodás ellen hiába volt a tiltakozás, a szélsőjobboldali erők egyre aktívabbá váltak, a bíróságok pedig nem éltek – és az AB határozatait szem előtt tartva nem is élhettek – azzal a lehetőséggel, hogy az előbb említett, tágabb Btk.-értelmezés alapján hozzák meg az ítéleteiket.

Ennek ellenére az AB 2004-ben egy újabb határozatában megismételte a tizenkét évvel korábban tett megállapításait, sőt szélesítette azokat. Előrebocsátva, hogy „az eltérő nézeteket, álláspontokat, elképzeléseket egymással ütköztető politikai vita a demokrácia sajátja", kijelentette: „csak akkor van esély a téves nézetek kiszűrésére, ha szabad és nyilvános vitákban ütközhetnek ellentétes vélekedések, és ha a mégoly szélsőséges nézetek is napvilágra kerülhetnek. (...) Egy valóban szabad társadalomban – szögezte le a testület – a szélsőséges nézetek hangoztatása önmagában nem idéz elő zavargásokat, hanem hozzájárul a köznyugalom és közrend alakításához, a lakosság toleranciaszintjének emeléséhez."[7] Vajon igazolták-e a két időpont között eltelt évek az AB optimizmusát? A szélsőjobboldali megnyilvánulások valóban hozzájárultak volna a köznyugalom és a közrend javulásához? Tényleg növekedett volna a lakosság toleranciaszintje? Jobban működött volna 2004-ben a társadalom immunrendszere, mint 1992-ben? Aligha.

Persze minden jogunk megvan arra, hogy bíráljuk az AB határozatait. Leszögezhetjük például, hogy a szélsőséges nézetek hangoztatása ritkán szokott hozzájárulni a köznyugalom és a közrend alakításához. Elgondolkodhatunk azon, hogy a lakosság toleranciaszintje azért emelkedik-e, mert az emberek egyszerűen megszokják a Dísz téren vagy a Hősök terén felvonuló és rasszista rigmusokat skandáló egyenruhás alakzatokat. Kifejezhetjük azt a nézetünket, hogy a politikai kultúrát a rendszerváltozás utáni Magyarországon nem a szólásszabadság elnyomása, hanem a gyűlöletbeszéd elharapózása veszélyezteti. Ezzel azonban nem megyünk sokra, mivel az AB egy demokratikus államban felülbírálhatatlan testület. Határozatait akkor is végre kell hajtani, ha azok indokolása némelykor önellentmondást, netán értelmetlen kijelentéseket tartalmaz.

Maga az AB azonban – saját korábbi határozataira visszatekintve – sohasem érzékelt önellentmondást vagy értelmetlenséget, amit az is bizonyít, hogy az említett, 2008-as határozatában megerősítette korábbi álláspontját.[8] Az AB-nek pedig érzékelnie és értékelnie kellett volna az időközben bekövetkezett, nem éppen kedvező változásokat, fel kellett volna tennie önmagának azt a kérdést, hogy vajon miért is tett többszöri kísérletet az igazságügyi kormányzat és az Országgyűlés a jogi status quo megváltozatására.

Az AB nem volt tekintettel a magyar állam által vállalt nemzetközi kötelezettségekre sem. 2008-ban született határozatában meg is mondta, hogy miért. Egy másik ügyben korábban kifejtett álláspontjára hivatkozva leszögezte, hogy az állam az emberi jogi egyezményekben foglalt előírásoknak „az alkotmány rendelkezéseinek megfelelően

[7] 18/2004. (V. 25.) AB határozat (a szerző kiemelése).
[8] 95/2008. (VII. 3.) AB határozat.

köteles eleget tenni".[9] Más szóval az alkotmány elsőbbséget élvez a nemzetközi joggal szemben. Ez így még rendben is lenne, hiszen ezen az elven alapul a világ államai többségének jogalkalmazási gyakorlata is. A probléma azonban az, hogy Magyarországon nem az alkotmány, hanem az alkotmánybírósági határozatok élveznek elsőbbséget. Ha ugyanis az AB egyetlen mondatból hosszas rendszertani és jogfilozófiai fejtegetések után azt a következetést vonta le, hogy a gyűlöletbeszéd csak „nyilvánvaló és közvetlen veszély" esetén büntethető, akkor túllépte a hatáskörét. Azt tette, amit nem lett volna szabad tennie: új rendelkezést csatolt a Btk. 269. §-ához, tehát törvényt alkotott.

Az AB eljárása egyébként azért érintette nemzetközi kötelezettségeinket is, mert az inkriminált értelmezésre azok sem hagytak teret. Magyarország annak idején csatlakozott *a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről* szóló 1965. évi egyezményhez, amelyet aztán négy évvel később a hivatalos lapban szabályszerűen ki is hirdetett, tehát az része a magyar jogrendszernek.[10] Az egyezményben a részes államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy a „*törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji (...) gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármilyen (...) etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy az arra való izgatást*". Az államok ezzel egyidejűleg azt is vállalták, hogy „*törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, (...) amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat*"[11]. Ez a cikk egyértelmű kötelezettségvállalást tartalmaz. Szó sem esik benne a megszorító értelmezés lehetőségéről, arról, hogy az állam – akár csak kivételképp és meghatározott esetekben – mégis megengedhetné rasszista eszmék terjesztését, a kisebbségek elleni gyűlöletre izgatást vagy fasiszta szervezetek létrehozását és működését.

Világos szövegezést fogadott el 2008-as kerethatározatában az Európai Unió Tanácsa is.[12] E határozat szerint minden tagállam megalkotja azokat a jogszabályokat, amelyek értelmében büntetendő cselekménnyé válik a „*nyilvánosság előtt erőszakra vagy gyűlöletre uszítás*", továbbá „*a népirtás, emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben való feltüntetése*", amennyiben a kérdéses cselekmény célzatosan valamely faji, vallási vagy etnikai csoport ellen irányul és alkalmas gyűlölet keltésére. A kerethatározat külön nevesíti a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket létrehozó 1945-ös londoni egyezményhez csatolt, a törvényszék működésére vonatkozó szabályzat 6. cikkében meghatározott háborús bűntetteket, tehát azokat, amelyeket a hitleri Németországban és az általa megszállt területeken követtek el. [13] Más szóval a

[9] Uo.

[10] 1969. évi 8. tvr. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

[11] 4. cikk.

[12] A Tanács 2008/913/IB kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről.

[13] A kerethatározat 1. cikkének c) és d) bekezdése.

kerethatározat büntetendő cselekménynek nevezi minden népirtás, így a holokauszt tagadását is.

Ehhez azonban rögtön hozzá kell tenni, hogy a kerethatározat értelmében a tagállamok dönthetnek úgy is, hogy csak azt a cselekményt rendelik büntetni, amely megítélésük szerint alkalmas a közrend megzavarására is. Ez azt jelenti, hogy az EU tagállamainak a büntetőjogi normák megalkotásánál mérlegelési lehetőségük van, azaz jogpolitikai megfontolásokat is figyelembe vehetnek. Ha úgy látják, hogy közrendjüket a hitleri és a sztálini népirtás tagadása egyformán veszélyezteti, akkor ennek megfelelő, általános tilalmat mondhatnak ki. Ha azonban csak a holokaussztagadást tartják társadalomra veszélyes cselekménynek, akkor megtehetik, hogy csupán azt rendelik büntetni. Máshogyan fogalmazva, amennyiben egy adott tagállamban a parlamenti többség megítélése szerint csak a szélsőjobboldali erők jelentenek veszélyt a közrendre, akkor elegendő, ha büntetőjogi eszközökkel csupán a holokaussztagadást tiltják. Ha azonban a törvényalkotók szerint a szélsőbal ugyanúgy fenyegeti a demokratikus berendezkedést, mint a szélsőjobb, akkor ennek megfelelő büntetőjogi szabályokat alkotnak. Mint láttuk, az itthoni parlamenti többség 2010 februárjában csak a szélsőjobboldalon érzékelt tényleges veszélyt, és ennek megfelelően döntött. Valóban, az általános társadalmi tapasztalat szerint Magyarországon a szélsőbaloldali eszmerendszernek léteznek ugyan hívei, ők azonban a rendszerváltozás óta eltelt két évtizedben nem szerveződtek a demokratikus berendezkedésre veszélyt jelentő politikai erővé. Ha a jövőben valamikor azzá szerveződnének, a mindenkori parlamenti többség ennek megfelelően ismét módosíthatná a Btk.-t.

Megjegyezendő, hogy amennyiben az AB mégis alkotmányosnak találná a holokaussztagadást tiltó új Btk-szakaszt, akkor sem állnának a magyar bíróságok rendelkezésére olyan büntetőjogi normák, amelyek alapján azok képesek és hajlandóak lennének fellépni a szélsőjobboldali gyűlöletbeszéd valamennyi megjelenési formájával szemben. Változatlanul érvényben maradnának ugyanis azok az AB-határozatok, amelyek korlátozták a hatályos normák alkalmazhatóságát, és amelyek nem egyeztethetőek össze nemzetközi jogi kötelezettségeinkkel sem. Az utóbbi kötelezettségeknek ugyan a magyar kormány és az Országgyűlés, mint láttuk, már több ízben is próbált már eleget tenni, az AB azonban rendre más megfontolások alapján döntött. A testület figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy az állam képviselői sohasem hivatkozhatnak arra, hogy ők ugyan mindent megtettek a szóban forgó egyezmény vagy kerethatározat végrehajtása érdekében, csak hát az alkotmány legfőbb őre másképp határozott. Egy nemzetközi jogi norma ugyanis magától értetődően nem a kormányzatot vagy a népképviseleti szervet, hanem a szuverén magyar államot *en bloc* kötelezi. Az AB-nek el kellene jutnia arra a józan belátásra, amelyre több európai országban már eljutottak: a gyűlölet terjedését még sohasem lehet pusztán a társadalom tisztességes részének bíráló szavaival megállítani. Ha az AB változtatna álláspontján, akkor nemzetközi kötelezettségeinknek is eleget lehetne tenni. Az állam pedig a büntetőjogi fenyegetettségben rejlő eszközöket is felhasználhatná a szélsőségesekkel szemben, egyértelműen kinyilvánítva azt, hogy ebben az országban tiltott a nyilvános gyűlöletkeltés, irányuljon az bármely kisebbség ellen.

Első közlés: In Magas István, Kutasi Gábor (szerk.): *Változó világgazdaság. Tanulmányok Simai Mihály 80. születésnapjára.* Corvinus Egyetem, Budapest, 2010. 342–348.